

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد تایباد

دانشکده حقوق

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A.)

رشته حقوق گرایش: جزا و جرم شناسی

عنوان:

مقایسه سیاست کیفری قوانین ایران در مورد قصاص زن و مرد

استاد راهنما:

دکتر حسین تاجی

نگارنده:

علی کریمی زارچ

زمستان ۱۳۹۶

تاییدیه جلسه دفاع هیئت داوران

از این پایان نامه در تاریخ ۱۳۹۶/۱۱/۱ با حضور اساتید راهنما، مشاور و داور در دانشگاه آزاد اسلامی واحد تایباد با موفقیت دفاع به عمل آمد و مورد تایید قرار گرفت.

نام و نام خانوادگی دانشجو **علی کریمی زارچ**

رشته حقوق / گرایش جزا و جرم شناسی

عنوان پایان نامه **مقایسه سیاست کیفری قوانین ایران در مورد قصاص زن و مرد**

هیئت داوران:

ردیف	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	امضاء
۱-	علیرضا اسدپور طهرانی		
۲-	دکتر فرهاد روهنی		
۳-	دکتر حسین تاجی		

فرم تعهد نامه اصالت رساله یا پایان نامه

اینجناب **علی کریمی زارچ** دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته رشته حقوق گرایش جزا و جرم‌شناسی که در تاریخ ۱۳۹۶/۱۱/۱ از پایان نامه خود با عنوان: " **مقایسه سیاست کیفری قوانین ایران در مورد قصاص زن و مرد** " با نمره ۱۸ و درجه دفاع نموده‌ام، بدین وسیله متعهد می‌شوم:

۱. این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجناب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله) استفاده نموده‌ام، مطابق ضوابط و رویه موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست مربوطه ذکر و درج کرده‌ام.

۲. این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین‌تر یا بالاتر) در سایر دانشگاهها و موسسات عالی ارائه نشده است.

۳. چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده یا هر گونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت و اختراع و... از این پایان نامه را داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم و در صورت ارائه مقاله در همایشها و مجلات با ذکر نام دانشگاه آزاد اسلامی واحد تایباد در کنار نام نویسندگان به نحوی که تعلق اثر به دانشگاه آزاد اسلامی واحد کامل مسجل باشد حقوق دانشگاه را رعایت نمایم.

۴. چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را می‌پذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجناب مطابق با ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

علی کریمی زارچ

تاریخ و امضا

معاونت پژوهش و فن آوری

به نام خدا

نشور اخلاق پژوهش

بیاری از خداوند سبحان و اعتقاد به این که عالم محضر خداست و همواره ناظر بر اعمال انسان و به منظور پاس داشتن مقام بلند دانش و پژوهش و نظریه اهمیت جایگاه دانشگاه در اعتلای فرهنگ و تمدن بشری، مادنشجویان و اعضاء هیئت علمی واحدهای دانشگاه آزاد اسلامی متعهد می گردیم اصول زیر را در انجام فعالیت های پژوهشی مد نظر قرار داده و از آن تخطی نکنیم:

- ۱- اصل حقیقت جویی: تلاش در راستای پی جویی حقیقت و وفاداری به آن و دوری از هرگونه پنهان سازی حقیقت.
- ۲- اصل رعایت حقوق: التزام به رعایت کامل حقوق پژوهشگران، پرورشیدگان (انسان، حیوان و نبات) و سایر صاحبان حق.
- ۳- اصل مالکیت مادی و معنوی: تعهد به رعایت کامل حقوق مادی و معنوی دانشگاه و کلیه همکاران پژوهش.
- ۴- اصل منافع ملی: تعهد به رعایت مصالح ملی و در نظر داشتن پیشبرد و توسعه کشور در کلیه مراحل پژوهش.
- ۵- اصل رعایت انصاف و امانت: تعهد به اجتناب از هرگونه جانبداری غیر علمی و حفاظت از اموال، تجهیزات و منابع در اختیار.
- ۶- اصل رازداری: تعهد به صیانت از اسرار و اطلاعات محرمانه افراد، سازمان ها و کشور و کلیه افراد و نهاد های مرتبط با تحقیق.
- ۷- اصل احترام: تعهد به رعایت حریم ها و حرمت ها در انجام تحقیقات و رعایت جانب تقد و خودداری از هرگونه حرمت شکنی.
- ۸- اصل ترویج: تعهد به رواج دانش و اشاعه نتایج تحقیقات و انتقال آن به همکاران علمی و دانشجویان به غیر از مواردی که منع قانونی دارد.
- ۹- اصل برائت: التزام به برائت جویی از هرگونه رفتار غیر حرفه ای و اعلام موضع نسبت به کسانی که حوزه علم و پژوهش را به مثابه ابزاری غیر علمی می آلائند.

تقدیم به:

پدر

مادر

همسر

و فرزندم

سپاسگزاری

کلیه اساتید گرانقدر و پیگیر گروه حقوق دانشگاه آزاد اسلامی واحد تایباد و تشکر ویژه از جناب آقای دکتر حسین تاجی که با اشارات و راهنمایی‌های خود، بنده را پشتیبانی و حمایت نمودند.

از پروردگار متعال پیروزی و بهروزی همه اساتید محترم را خواستارم.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه	
بیان مسئله.....	۴
ضرورت و اهمیت انجام تحقیق.....	۵
پیشینه و ادبیات تحقیق.....	۶
اهداف تحقیق.....	۱۲
سوالات تحقیق.....	۱۲
فرضیه های تحقیق.....	۱۲
روش پژوهش.....	۱۳
موانع تحقیق.....	۱۳
ساختار تحقیق.....	۱۳

بخش اول

فصل اول : کلیات (مفاهیم، مبانی و پیشینه)

مبحث اول: واژه شناسی.....	۱۶
مبحث دوم : جنسیت و حکم قصاص.....	۲۲
گفتار اول: موقعیت اجتماعی زن نزد اعراب.....	۲۳
گفتار دوم : حکمت یابی نقش جنسیت در حکم قصاص.....	۲۴
مبحث سوم : رویکرد حقوقی به تاثیر جنسیت بر قصاص.....	۲۶

فصل دوم : قصاص در ادیان ابراهیمی

مبحث اول : پیشینه اجرای حکم قصاص.....	۳۴
گفتار اول: قصاص در قوانین بشری.....	۳۴

- بند یکم : نخستین قانون مدون قصاص ۳۴
- بند دوم : قصاص در قانون حمورابی ۳۵
- بند سوم : قصاص در روم باستان ۳۵
- بند چهارم : نخستین واکنش قوانین در برابر قتل نفس ۳۶
- گفتار دوم : قصاص در ادیان آسمانی ۳۷
- بند یکم : شریعت موسوی و عیسوی ۳۷
- بند دوم : شریعت محمدی (اسلام) ۴۰

بخش دوم

فصل اول : قصاص از منظر فقه شیعه و سنی

- مبحث اول : قصاص بین زن و مرد در فقه اهل سنت ۵۱
- مبحث دوم : قصاص بین زن و مرد در فقه شیعه ۵۶
- مبحث سوم : مقایسه فقهی قصاص از منظر فقه سنی و شیعه ۶۳

فصل دوم : بررسی شبهات و محکمت پیرامون حکم قصاص مرد و زن

- مبحث اول : شبهات پیرامون حکم قصاص مرد و زن ۶۷
- گفتار اول : دیه حکم تأسیسی اسلام نیست، بلکه سنت اقتصادی، اجتماعی امضا شده است. از این رو بحث از دیه، پیش از آنکه شرعی باشد، اجتماعی است ۶۷
- گفتار دوم : دیه در جامعه عرب پیش از اسلام نیز مرسوم بوده که به همان صورت و با نظریه های قرن ششم میلادی به قوانین اسلامی راه یافته و تا عصر حاضر نیز ماهیتاً درباره ی آن بحث شده است ۶۷
- گفتار سوم : دیه زنان به صورتی که در قانون مجازات اسلامی قید شده، موضوع مسلمی نیست و از ضروریات فقه دینی شمرده نمی شود ۶۸
- گفتار پنجم : دیه یک موضوع کاملاً اجتماعی است و در تاریخ اسلام هیچگاه وضع ثابتی نداشته است و بنابراین نمی تواند از ضروریات دین باشد. ۶۸

- گفتار ششم : آیا می توان آنچه را که با اجتهاد فقها به دست آمده و از دلایل استنباط شده است حکم الله نامید، یا خیر؟..... ۶۹
- گفتار هفتم : قانون قصاص با رحمت واسعه دین اسلام متناسب نیست..... ۷۰
- گفتار هشتم : جرمه نباید بر قتل انسان بیفزاید و قصاص منجر به تکرار این عمل ناپسند خواهد شد.. ۷۱
- گفتار نهم : قتل در مقابل قتل، مورد تنفر طبیعت و شعور انسانی است و اگر به وجدان عرضه شود از آن گریزان خواهد شد..... ۷۱
- گفتار دهم : قاتل مریض روانی است چون قتل از انسان سالم صادر نمی شود ، بنابراین باید مجرم را در بیمارستان های روانی تحت معالجه قرار داد نه اینکه او را اعدام کرد..... ۷۲
- گفتار یازدهم : ناسازگاری تفاوت زن و مرد در قصاص و دیه با آموزه های قرآنی..... ۷۲
- گفتار دوازدهم : تفاوت بین زن و مرد در دیه و قصاص بیان گر نقص جان و ارزش زن است..... ۷۴
- گفتار سیزدهم : تفاوت بین زن و مرد در دیه و قصاص عامل ترویج خشونت بر ضد زنان..... ۷۵
- گفتار چهاردهم : تفاوت بین زن و مرد در دیه و قصاص، قانونی مخالف با حقوق بشر و شعار جهانی برابری زن و مرد..... ۷۷
- گفتار پانزدهم : قانون و زنان سرپرست خانوار..... ۷۸
- مبحث دوم محکمت صحیح بودن حکم قصاص..... ۷۸
- گفتار اول : عدالت خداوند متعال..... ۷۸
- گفتار دوم : برابری همه انسان ها با یکدیگر..... ۷۹
- گفتار سوم : صراحت آیات قصاص..... ۸۱
- گفتار چهارم : حیات بودن قصاص..... ۸۱
- گفتار پنجم : خودداری اطلاق آیات قصاص از تقیید..... ۸۱

نتیجه گیری و پیشنهادها

- الف : نتیجه گیری..... ۸۵
- ب: پیشنهاد تحقیق..... ۸۹
- منابع و مأخذ..... ۹۱

چکیده

تفاوت قصاص زنان با مردان، از جمله موضوعات بحث انگیز دوره‌های اخیر و به ویژه پس از پیروزی انقلاب اسلامی بوده و هست. تغییر در ساختار جامعه و خانواده و تغییر در بینش‌ها و نگرش‌های عمومی درباره زن و مرد، پشتوانه جدی این گونه بحث‌ها است. در قانون مجازات اسلامی ایران به تبعیت از فقه شیعه امامیه تفاوت‌هایی در اعمال مقررات کیفری بین مرد و زن وجود دارد، همچنانکه در اعمال مقررات مدنی نیز برخی تفاوتها بین زن و مرد به چشم می خورد

هدف این پژوهش مقایسه سیاست کیفری قوانین ایران در مورد قصاص زن و مرد و بررسی تفاوت‌ها و شباهت‌های آن است. با توجه به اهمیت بحث قصاص و قانونگذاری آن، در سرنوشت فردی و حیات اجتماعی، تحقیق ارائه شده از نوع تحقیقات "کاربردی" است. و از روش توصیفی-تحلیلی استفاده شد. جمع آوری اطلاعات از طریق بررسی کتب، مقالات و پایان نامه‌ها و اینترنت انجام شد و سپس پردازش داده‌ها و اطلاعات گردآوری شده با استفاده از بهینه‌سازی استدلالی و عقلی برای ارائه‌ی مطالب و نتایج پژوهش مرتبط مورد توجه قرار گرفته است. مقایسه آرای مختلف نشان داد، با توجه به فلسفه تفاوت‌های ذاتی میان زن و مرد، حکم قصاص آنها نیز چه از نظر عقلی، فقهی و شرعی و حقوقی دارای تفاوت‌هایی است که در بسیاری از موارد درست و راهگشاست. ولی به نظر می رسد با توجه به نیاز زمان، مشکلات اجتماعی و اقتصادی، در مسئله قصاص مرد در برابر زن پرداخت مازاد دیه مرد از سوی خانواده مقتول لازم نباشد یا در صورت لزوم از بیت المال پرداخت شود، اگرچه این عمل خالی از اشکال نیست ولی از پرداخت آن از جانب خانواده مقتول بهتر است، چرا که لزوم پرداخت آن از سوی خانواده مقتول، نمکی روی زخم پاشیدن است، یا با اختصاص شماره حسابی، جرایم نقدی یا کمک‌های مردمی به آن حساب واریز شود و در چنین مواردی رد مازاد دیه هم از آن حساب پرداخت شود.

کلید واژه‌ها: سیاست کیفری، ایران، قصاص.

مقدمه

پیشگفتار

مطابق نظریه فقها، مرد و زن در مقابل یکدیگر قصاص می‌شوند؛ لیکن قصاص نفس مرد در برابر نفس زن، مشروط به پرداخت نصف دیه مرد است. اما زن و مرد در قصاص عضو، تا رسیدن دیه عضو به ثلث دیه کامل، با یکدیگر برابرند و پس از آن، قصاص عضو مرد در برابر عضو زن، مشروط به پرداخت نصف دیه عضو مرد است. دیه نفس زن نیز نصف دیه نفس مرد است؛ لیکن مرد و زن در دیه عضو تا رسیدن آن به ثلث دیه کامل با یکدیگر برابرند و پس از آن، دیه عضو زن به نصف دیه عضو مرد کاهش می‌یابد. در این بررسی معلوم می‌شود که تفاوت بین زن و مرد در قصاص، از احکام ثابت اسلام است و لذا قابل تغییر نیست؛ اگرچه حکومت اسلامی در مقابل زنان سرپرست خانوار مکلف به جبران خسارت می‌باشد. بدین جهت، فلسفه این تفاوت را باید در کلیت نظام حقوقی اسلام جست‌وجو نمود. مسلم است که این حکم تبعیض بین زن و مرد، به لحاظ جنسیت و کم‌ارزش دانستن جان و حق حیات زن یا ترویج خشونت بر ضد وی نیست. بحث پیرامون تفاوت بین زن و مرد در برخی مقررات اسلامی از جمله قصاص، سابقه‌ای طولانی دارد لیکن در قرن اخیر ابعاد وسیع‌تر و جدی‌تری پیدا کرده است. گاه سخن از بازخوانی مجدد منابع احکام برای استنباط حکمی تازه در این‌باره است و زمانی بحث از نقش و تأثیر زمان و مکان در این مسئله یا کم‌ارزش شمرده شدن جان و حق حیات زن در قانون قصاص و ارتباط این قانون با ترویج خشونت بر ضد زنان است. قصاص به عنوان یکی از مجازات‌های اصلی در فقه جزایی اسلام، نقشی بسیار مهم و حیاتی در ایجاد جامعه ای امن و کاهش آمار جرایم تجاوز به تمامیت جسمانی افراد ایفا می‌کند (محمدی، ۱۳۸۹: ۲). لیکن پذیرش تفاوت بین افراد جامعه به لحاظ جنسیت در شرایط اجرای این مجازات، چالش‌هایی را فرا روی فقه جزایی اسلام ایجاد کرده است. مهم‌تر این که برخی از زوایای این موضوع به گونه ای شایسته مورد مطالعه و بررسی علمی قرار نگرفته است. به ویژه آن که مطالعه همه جانبه و تطبیقی موضوع قصاص مرد در برابر زن با نگاهی به قانون مجازات اسلامی با تأکید بر مباحث پیرامونی و بررسی چالش‌ها و پاسخ به شبهات فراروی آن در تحقیقی مستقل، ضرورت این تحقیق را افزون می‌نماید. لذا از آن جایی که مسئله قصاص مرد در مقابل زن از جمله مباحثی است که در متون قدیم و جدید فقهی، حتی متون غیر فقهی (حقوقی) جدید، فراوان مورد بحث قرار گرفته است، در نوشتار حاضر این موضوع به اختصار مورد مطالعه قرار می‌گیرد و به مباحثی نظیر تفاوت زن و مرد در حقوق کیفری قصاص و فلسفه آن و امور پیرامونی قصاص مرد در مقابل زن توجه بیشتری خواهد شد. تلاش بر این است که با نگاهی گذرا به مواد قانونی مربوط از قانون مجازات اسلامی، موارد نقص یا خلأ و یا تعارض قانون مذکور با فقه جزایی اسلام تذکر و پیشنهاد اصلاح آن ارائه گردد. همین‌طور در بخش پایانی تحقیق شبهات رایج در موضوع مورد بحث، طرح و پاسخ داده خواهد شد.

الف: بیان مسئله

تفاوت دیه و قصاص زنان با مردان، از جمله موضوعات بحث انگیز دوره‌های اخیر بوده و هست. در قانون مجازات اسلامی ایران به تبعیت از فقه شیعه امامیه تفاوت‌هایی در اعمال مقررات کیفری بین مرد و زن وجود دارد، همچنانکه در اعمال مقررات مدنی نیز برخی تفاوتها بین زن و مرد به چشم می‌خورد که در بسیاری از آن موارد حداقل در یک برداشت ظاهری چنین به نظر می‌رسد که به جنس ذکور، امتیاز و برتری داده شده است. تفکر غالب و حاکم بر جوامع امروزی که در اسناد بین‌المللی بخصوص اسناد حقوق بشری مثل منشور ملل متحد، اعلامیه جهانی حقوق بشر، میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، کنوانسیون محو هر نوع تبعیض علیه زنان، کنوانسیون حقوق کودک و اسنادی از این قبیل منعکس است، رعایت تساوی بین زن و مرد و عدم تبعیض و تفاوت بر اساس جنس می‌باشد. به موجب این طرز تفکر نباید مقرراتی وضع و احکامی مقرر و اجرا گردد که نشان دهنده نوعی امتیاز و یا برتری نگرى مرد نسبت به زن باشد. تردیدی نیست که تفاوت‌هایی در ساختار طبیعی خلقت زن و مرد وجود دارد و همین تفاوت خود موجب متفاوت بودن وظایف طبیعی و تکالیف و مزایای اجتماعی می‌گردد، ولی مهم این است که در وضع احکام و تکالیف و حقوق و مسئولیتها نباید به چیزی دیگر جز تفاوت طبیعی موجود بین زن و مرد توجه کرد و هر حکمی که مبنایش پایین تر دانستن ارزش انسانی زن نسبت به مرد باشد باید ملغی گردد. برای بررسی دقیق وضعیت حکم قصاص و تفاوت آن در مورد زن و مرد و روشن شدن موقعیت آن باید همه احکام متفاوتی که در مورد زن و مرد وجود دارد بررسی شود (کرمی، ۱۳۸۷: ۱۲).

قصاص در لغت، اسم مصدر از ریشه «قَصَّ يَقْصُ» به معنای پیگیری نمودن اثر چیزی است. قصاص "از ماده" قص (بر وزن سد) به معنی جستجو و پی‌گیری از آثار چیزی است و هر امری که پشت سر هم آید عرب آن را "قصه" می‌گوید و از آنجا که "قصاص" قتلی است که پشت سر قتل دیگری قرار می‌گیرد این واژه در مورد آن به کار رفته است.

حکم قصاص در قانون مجازات ایران و فقه :

طبق ماده ۲۰۷ قانون مجازات اسلامی «هر گاه مسلمانی کشته شود قاتل قصاص می‌شود»، ولی ماده ۲۰۹ همان قانون می‌گوید :

"هرگاه مرد مسلمانی عمداً زن مسلمانی را بکشد محکوم به قصاص است، لیکن باید ولی زن قبل از قصاص قاتل، نصف دیه مرد را به او بپردازد."
و طبق ماده ۲۱۳:

"در هر مورد که باید مقداری از دیه را به قاتل بدهند و قصاص کنند باید پرداخت دیه قبل از قصاص باشد".

"هر گاه مردی زنی را به قتل رساند ولی دم حق قصاص قاتل را با پرداخت نصف دیه دارد و در صورت رضایت قاتل می تواند به مقدار دیه یا کمتر یا بیشتر از آن مصالحه نماید" به هر حال طبق قانون مجازات اسلامی ایران در صورتی که زنی مردی را عمداً به قتل برساند، زن قصاص می شود بدون هیچگونه شرط خاصی، ولی اگر مردی زنی را عمداً به قتل برساند، در صورتی قاتل قصاص می شود که اولیای دم مقتوله نصف دیه قاتل را به او بدهند و اگر نصف دیه را ندهند یا نتوانند بدهند، مرد قصاص نمی شود. (نمازی مکی، ۱۳۷۲: ۱۲)

فقهای شیعه در باب قصاص، قصاص زن و مرد را در دو مبحث (قصاص نفس و قصاص اعضا و جراحات) مورد بحث قرار داده و به بررسی ادله احکام مربوط به هر یک از آن ها پرداخته اند. آنان در این موضوع که قصاص مرد در برابر قتل عمدی زن، مشروط به پرداخت نصف دیه به بستگان مرد است، با یکدیگر اتفاق نظر دارند و هیچ قول مخالفی از ایشان در این زمینه نقل نشده است. حکم قانونی فوق الذکر از فقه امامیه گرفته شده است. فقهای امامیه به اجماع و اتفاق معتقدند در صورتی مرد به لحاظ کشتن زن قصاص می شود که قبلاً نصف دیه مرد از سوی اولیای مقتوله پرداخت شده باشد. بر خلاف اجماع مورد نظر فقهای شیعه، فقهای اهل سنت در مذاهب چهارگانه عموماً معتقدند مرد قاتل در برابر قتل عمد زن، قصاص می شود بدون اینکه ورثه مقتول ملزم باشند نصف دیه قاتل را پرداخت کنند. در بین فقهای اهل سنت نیز برخی همانند فقهای شیعه معتقدند برای قصاص قاتل زن، باید نصف دیه به قاتل داده شود، از جمله آنها برخی از فقهای حنبلی هستند؛ قول دیگری نیز در مورد مسأله مربوط به قصاص زن و مرد وجود دارد و آن اینکه اگر زنی مردی را عمداً به قتل رساند، علاوه بر اینکه زن قصاص می شود و به قتل می رسد، باید به اندازه نصف دیه مرد، نیز از اموال زن به ورثه مرد مقتول داده شود. (به نقل از مهرپور، ۱۳۹۵: ۲۶)

با توجه به مطالب فوق الذکر همانطور که اشاره گردید موضوع پژوهش، چالش برانگیز است و با توجه به قانون مجازات اسلامی، لازم است خلاء های موجود در آن با توجه به نیاز زمان حاضر، بیشتر مورد کنکاش قرار گیرد؛ در نتیجه در این پژوهش ما به بررسی تفاوت های قانونی قصاص مرد و زن می پردازیم.

ب: ضرورت و اهمیت تحقیق

سؤالات و مسایل مطرح شده در قسمت پیشین علت اساسی انگیزه نگارنده به بررسی، تحقیق و جستجو در باب این مسأله است، زیرا مصرانه اعتقاد داریم که خداوند سبحان مبنای ارزش گذاری را در زن بودن و یا مرد بودن قرار نداده است و برعکس فرموده است: (إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ اتَّقَاكُمْ) آنچه مناط تکلیف در احکام الهی و اهداف تشریح آن است، انسان بودن افراد است نه جنسیت آنها، و البته مسأله تفاوت قصاص و دیه زن از جمله مسایلی است که اقتضای آن دارد تا بار دیگر فقهای اسلامی آن را مطرح و مورد

مباحثه قرار دهند، زیرا همه آنچه در این نوشتار خواهد آمد، طرح موضوعی برای بازکردن مسایل مربوط به قصاص مردان و زنان است و شایان ذکر است که دادن رأی در این مسأله، احتیاج به بازانديشي، اجتهاد، و بازنگری مجدد از سوی فقها و مجتهدان دارد و نباید این توهم را به خود راه دهیم که علما و مجتهدان بزرگوار ما با صدور حکم تنصیف قصاص و دیه زن نسبت به مرد، قصد اهانت به زن یا کم کردن حقوق او و تعدی به حریم انسانی و ارجمندی وی را داشته اند، زیرا این بزرگواران اهل تقوی، قابل اعتماد بوده اند و تمام سعی خود را به کار گرفته اند تا به حقیقت این مسأله و مسایل دیگر دست پیدا کنند و با رسیدن به نتیجه مأجور هستند. از آنجا که دین اسلام جهانی است، فقه پویای شیعه باید با توجه به مقتضیات مکان و زمان به بازنگری در این امور بپردازد تا آنچه را که سفارش اسلام و خداوند سبحان است رعایت و عملی گردد. امید است این پژوهش راه گشایی برای طرح و بازنگری مسأله مقایسه سیاست کیفری قوانین ایران در مورد قصاص زن و مرد باشد.

تفکر غالب حاکم بر جوامع امروزی در برابری بین زن و مرد است، که در اسناد بین المللی به خصوص اسناد حقوق بشری مثل منشور ملل متحد، اعلامیه جهانی حقوق بشر، میثاق جهانی بین المللی و حقوق مدنی و سیاسی، کنوانسیون محو کلیه اشکال تبعیض علیه زنان و رعایت تساوی بین زن و مرد و عدم تبعیض و تفاوت بر اساس جنسیت تاکید شده است.

هر چند محتوای مواد اعلامیه جهانی حقوق بشر، از دیدگاه اسلام نه تنها مخالفی با اسلام ندارد بلکه در بسیاری از جهات با آن نظر موافقت دارد. مبانی اصلی مکتب اسلامی، مواد حقوق بشر را داشته و با امتیازاتی که بر دیگر مواد حقوق های جهانی دارد روشن است که فرهنگ غنی اسلام بسیار متعالی تر و مترقی تر از این اعلامیه جهانی حقوق بشر و امثال آن است و ما نیازی به الگوبرداری از آن نداریم ولی باید صرف نظر از افراط و تفریط به فرهنگ اصیل اسلامی رجوع کرده و برخی از پیش فرض های نارسایی را که در فرهنگ ما رسوخ پیدا کرده را، پالایش کنیم. همچنین ارتقای منزلت اجتماعی، سیاسی و فرهنگی زنان، بررسی و بازنگری مجدد در قانون قصاص بین زن و مرد، امری لازم و ضروری به نظر می رسد؛ که با تحولات جهانی و گسترش ارتباطات و تبدیل شدن جهان به یک دهکده، در خصوص اهل ذمه لازم است نگاهی تازه به کتاب و سنت داشته باشیم.

ج: پیشینه و ادبیات تحقیق

در ارتباط با موضوع این تحقیق، کتب و پژوهش هایی به رشته تحریر درآمده است که توانست پژوهشگر را در جهت بسط تحقیق کمک کند، از جمله آنها می توان به موارد ذیل اشاره نمود :

سابقه پرداختن به بحث قصاص همزمان با تدوین اولین کتاب های ارزشمند حقوقی - فقهی است در این کتاب ها موضوع قصاص مورد بحث و بررسی قرار گرفته است که بعضی از کتاب ها و مقالات به اجمال ذکر می گردد:

اکبرزاده (۱۳۹۰) در کتاب خود با عنوان " قصاص نفس در اسلام " موضوع این کتاب، شرح مسئله قصاص نفس از منظر دین است. کتاب حاضر، مشتمل بر گزیده مباحث قصاص نفس در چهار مذهب فقهی اهل سنت یعنی حنفیه، مالکیه، شافعیه و حنبلیه به انضمام نظرات فقهی امامیه است. از جمله مباحث مندرج در کتاب، می توان به این عناوین اشاره نمود: توجه اسلام به خون انسان ها؛ مجازات قتل عمد؛ تعریف قصاص؛ کفاره در قتل عمد؛ شرکت در قتل؛ شرایط قصاص؛ ادله اثبات قصاص؛ اختلاف ورثه مقتول در عفو و اجراء قصاص نفس.

مهرپور (۱۳۷۸) در پژوهشی با عنوان " بررسی تفاوت دیه زن و مرد در قانون مجازات اسلامی و مبانی فقهی آن " عنوان کرد بر اساس قانون مجازات اسلامی ایران و مطابق فتاوی بسیاری از فقیهان شیعه و سنی، دیه زن نصف دیه مرد است. این رأی در میان فقها مخالفانی نیز دارد. دلیل عمده گروه اول تصریح برخی از روایات بر نصف بودن دیه زن نسبت به مرد است. گروه دوم نیز با تمسک به اطلاق آیه قرآن و اطلاق برخی از روایات و نیز با تردید در روایات دال بر نصف بودن دیه زن، به تساوی دیه زن و مرد فتوا داده اند. در این مقاله این نظریات تا حدودی به تجزیه و تحلیل و ارزیابی گرفته شده است و دیدگاههایی نیز ارائه شده است.

شیری و قبادیان (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان " بررسی فقهی حقوقی تفاوت یا تساوی دیه زن و مرد " عنوان کردند که بر اساس فتاوی مشهور فقیهان شیعه و اهل سنت و به تبع آن بر اساس قانون مجازات اسلامی ایران (ماده ۵۵۰) دیه زن نصف دیه مرد است. اما گروهی از فقیهان امامیه و اهل سنت برخلاف مشهور، قائل به تساوی دیه مرد و زن می باشند. دلیل عمده گروه اول تصریح برخی از روایات بر نصف بودن دیه زن نسبت به مرد و اجماع فقهاست. گروه دوم نیز با تمسک به اطلاق آیه قرآن و اطلاق برخی از روایات و نیز با تردید در روایات دال بر نصف بودن دیه زن، به تساوی دیه زن و مرد فتوا داده اند.

این تحقیق از یک سو ادله طرفین را بررسی و نقد علمی می کند و از طرف دیگر در صدد است به نتیجه ای دست یابد که چالش های موجود در این خصوص را برطرف نماید.

اصغری و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان " بررسی ادله ی تفاوت دیه ی زن و مرد در فقه امامیه " عنوان کردند که بر اساس فتوای مشهور فقیهان شیعه و برخی از فرق اهل سنت (حنبلی ها) میان دیه زن و مرد در بعضی موارد، تفاوت است و قانون مجازات اسلامی هم، که براساس فقه امامیه تدوین گردیده است، قائل به این نظریه می باشد (ماده ۳۰۰ سابق و ماده ۵۵۰ لاحق)، اگرچه این نظریه در میان فقها مخالفانی نیز دارد. از طرف دیگر در سال های اخیر، با توجه به گسترش جریان های فمینیستی سعی بر این می گردد که بیان کنند اسلام و به ویژه فقه شیعه پویایی لازم را نداشته و منجر به تبعیض جنسیتی و در برخی موارد ترویج خشونت علیه زنان گردیده است. در این مقاله سعی داریم تا با بررسی تفاوت دیه زن و مرد از منظر فقه پویای امامیه و حقوق اسلامی، جامعیت احکام و فلسفه مندی این تفاوت را به شیوه اسنادی مورد بررسی قرار دهیم، لذا پس از بازتاب مباحث فراوان انجام شده بین این دو نظریه، معلوم شد که براساس مبنای تشیع این احکام معتبر، مخالف با قرآن و سنت نیست، و این مسأله در نظام حقوقی اسلام با دیگر مقررات موجود در این نظام هماهنگ است؛ همچنین تفاوت های جسمی و روحی زنان با مردان لازمه نظم آفرینش است و موجب تغییر احکام دین نمی شود.

مزیجانی و عارفیان (۱۳۹۶) در مقاله خود با عنوان " بررسی قصاص زن و مرد از دیدگاه فقهی و مجازات قانون اساسی " عنوان کردند که از جمله مباحث بحث برانگیز قصاص و دیه زنان و مردان از نظر فقها است و یکی از سوالات اساسی این است که چگونه زن در قبال کشتن مرد قصاص می شود، بی آن که لازم باشد از سوی خانواده مرد چیزی به خانواده زن پرداخت شود؛ اما اگر مردی زنی را بکشد در صورتی می توان مرد را قصاص کرد که از سوی خانواده زن مقتول ، مبلغی به خانواده مردقاتل تسلیم شود؟! فقها و مفسران در مواجهه با مبحث اجرای مجازاتهای افتراقی دیه و قصاص زن با توجه به قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ و مواد قانونی ۳۸۲ و ۳۸۸، در کنار استناد به دلایل نقلی همچون آیات و روایات و نیز اجماع به توجیهات و دلایل عقلی و عرفی در تایید و تحکیم دیدگاه خود اعم از برابری زن و مرد در قصاص و دیه یا نابرابری ایشان دست زده اند. از نظر اسلام هیچگونه تعارضی از لحاظ ابعاد انسانی، الهی، علمی و فرهنگی بین زن و مرد وجود ندارد؛ لذا مقصود و هدف دیه و قصاص به هیچ وجه مطالبه و دریافت ارزش

ذاتی و اجتماعی افراد نیست و به یقین هدف چیز دیگری است؛ بنابراین احکام و مقررات متفاوت موضوعه صرفاً ناظر و مربوط به تفاوت طبیعی موجود بین زن و مرد هستند.

شعبانی (۱۳۸۴) در پژوهش خود با عنوان " بررسی شرط مماثلت قصاص میان مرد و زن " اینگونه بیان نمودند که یکی از موضوعات مهم در باب حقوق بشر اسلامی، تفاوت‌های فقهی و حقوقی‌ای است که میان مرد و زن قرار داده شده است. دیه مرد دو برابر دیه زن است و گرچه مرد در برابر کشتن زن، قصاص می‌شود ولی فقیهان امامیه بر این باورند که در صورت قصاص مرد در برابر زن، خانواده زن باید «مازاد ديه» یعنی نیمی از ديه را به خانواده مرد برگردانند. در مقابل این نظریه، جمهور فقیهان اهل سنت و اندکی از فقه‌آشنایان معاصر امامیه، برگرداندن مازاد ديه را از سوی خانواده زن، لازم نمی‌دانند. در این نوشتار، مدعا و ادله طرفین بررسی شده است.

واثقی راد (۱۳۸۲) نویسنده پژوهشی با عنوان " قصاص یکسان مرد و زن، خلاف شرع است " معتقد است که نظر درباره ناسازگاری قوانین اسلامی با قوانین بین‌المللی نیز قابل قبول نیست. نویسنده معتقد است اختلاف طبیعی میان زن و مرد که در اسلام موجب ایجاد قوانین متفاوتی برای آنها در مواردی همچون قصاص، ارث و ديه می‌شود به معنای پایین دانستن ارزش زن در برابر مرد نیست. در ادامه نویسنده احکام اسلامی را در حالتی که زنی مردی را کشته باشد و یا مردی زنی را کشته باشد توضیح می‌دهد و به اثبات اصل حکم تفاوت حکم قصاص مرد و زن در قرآن و احادیث می‌پردازد.

حسینی خراسانی (۱۳۸۶) در مقاله خود با عنوان " بررسی نظریه تساوی زن و مرد در قصاص و دیات " می‌گوید: در این مقاله نظریه و یا فرضیه (تساوی زن و مرد در قصاص و دیات) که در روزگار ما توسط برخی مطرح شده است با استانداردهای اجتهاد و فقه امامیه مورد ارزیابی قرار گرفته است و صرفاً به خاطر آنکه مخالف با صناعت اجتهاد و خارج از اسلوب فقه است نادرست و فاقد اعتبار علمی ارزیابی شده است و نه به جهت جدید و بی سابقه بودن آن نظریه و اندیشه، چه اینکه تازگی و بی سابقگی یک اندیشه و رأی در صورتی که روی صناعت و برابر موازین باشد قوت شمرده می‌شود نه ضعف.

محمودی و خدادادی (۱۳۸۳) در پژوهشی با عنوان "عدم ترتب قصاص مرد بر پرداخت فاضل دیه او توسط اولیای دم زن" بیان نمودند که قانون مجازات اسلامی به پیروی از نظر فقهای شیعه در قصاص نفس میان زن و مرد تفاوت قائل شده است. طبق این نظریه هرگاه مرد مسلمانی عمداً زن مسلمانی را بکشد، اجرای حکم قصاص منوط به پرداخت مازاد دیه از طرف ولی دم زن است. نوشتار حاضر با تحلیل مبانی آن در کتاب و سنت و نقد و بررسی آرای فقها به ارائه نظریه‌ای پرداخته که در خصوص ارتکاب قتل عمدی زن اجرای حکم قصاص نفس مرد بدون شرط تقدم فاضل دیه صورت پذیرفته و می‌توان پرداخت مازاد دیه را تحت عنوان تعهدی مالی بعد یا قبل اجرای حکم پرداخت نمود یا در صورت فقر تا رفع اعسار مهلت داده شود. در بخش دوم نیز با رویکردی حقوقی به تحلیل ماده ۲۰۹ قانون مجازات اسلامی و بررسی نقصهای نظریه تفاوت و تحلیل نظریه تساوی اجرای حکم قصاص نفس بین زن و مرد پرداخته خواهد شد.

شفیعی سروسنانی (۱۳۹۶) در کتاب خود با عنوان "فقه تطبیقی استدلالی: دیه و قصاص زنان" می‌نویسد: در فقه جزایی امامیه و به تبع آن در قانون مجازات اسلامی، در برخی زمینه‌ها مقررات متفاوتی برای زنان و مردان پیش‌بینی شده است. اگرچه این مقررات متفاوت، در مواردی به لحاظ شرایط جسمی زنان وضع شده و مناسب‌تر به حال آنان است، ولی در مجموع این تفاوت‌ها این توهم را پیش آورده که در فقه و قانون منافع مردان بیشتر رعایت شده است. قطعاً بررسی مبانی فقهی همه این تفاوت‌ها و تبیین فلسفه و حکمت آنها نیازمند پژوهش‌های متعدد است و در یک پژوهش نمی‌گنجد. از این رو، در این اثر دو مورد از مهم‌ترین و بحث‌برانگیزترین مصادیق تفاوت احکام زن و مرد در حقوق جزای اسلام؛ یعنی تفاوت در کیفیت استیفای حق قصاص و تفاوت در میزان دیه، انتخاب و مبانی فقهی آنها به صورت تطبیقی بررسی و تجزیه و تحلیل شده است.

محمدی جورکویه (۱۳۸۷) در کتاب خود با عنوان "قصاص مرد در برابر زن با نگاهی به فلسفه تفاوت‌ها" می‌نویسد: قصاص به عنوان یکی از مجازات‌های اصلی در فقه جزایی اسلام، نقشی بسیار مهم و حیاتی در ایجاد جامعه‌ای امن و کاهش آمار جرایم تجاوز به تمامیت جسمانی افراد ایفا می‌کند. در آموزه‌های اسلام جرم بر ضد تمامیت جسمانی انسان، اعم از زن و مرد، جرمی بس بزرگ است تا آن‌جا که کشتن یک انسان، به مثابه کشتن تمامی انسان‌ها ارزیابی شده و از این رو مجازات شدید قصاص برای آن مقرر گردیده است. در فقه جزایی اسلام تفاوت‌هایی در ابعاد جرم‌انگاری، مسئولیت کیفری و اجرای